

SU ŽALGIRIU – UŽ LIETUVĄ!

ŽALGIRIS

Perėję Gulago lagerius tapo broliais

Gražiausi panevėziečio Vytauto Pupelio jaunystės metai praėjo aukso kasyklose Tolimuosiuose Rytuose. Jo knyga „Lietuviai Kolymos Gulago lageriuose“ neseniai išleido Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos centras (LGGRC). Nors grįžęs į Lietuvą inžinieriumi tapęs politinis kalinys čia pastatė ne vieną gamyklą, jis sako, jog 20 metų rengta knyga yra didžiausias gyvenimo darbas.

R Jaunius POCIUS
„Respublikos“ žurnalistas

Apie tremtį ir stalininius Gulago lagerius prirašyta daugybė prisiminimų. Ne vieną jų perskaitęs V.Pupelis suvokė, kad įtikinamiau ir vaizdingiau jis tikrai neparašys. Todėl apsisprendė padaryti tai, ko Lietuvoje niekas nebuvo bandęs, - sudaryti tolimiausio Sibiro pakraščio - Kolymos - priverčiamojo darbo stovyklų sąrašą bei paskelbti bent dalį į jas išsiųstų mūsų tautiečių politinių kalinių pavardžių.

„Tai yra mūsų darbai naudingas duomenų rinkinys. Taip detalai pateiktos lagerių sistemos Tolimuosiuose Rytuose, tokio nuoseklaus vaizdo mes neturime. Knyga yra ypatinga, nes apima patį atšiauriausią kraštą ir pateikia patį sunkiausią darbą dirbusių kalinių panoramą“, - taip panevėziečio triūsą įvertino LGGRC vadovė Teresė Birutė Burauskaitė.

Panevėzietis sukaupė informaciją apie lagerius Magadano, Čiukčijos srityse, rytinėje Jakutijoje.

„25 oktiabria“. Lageris buvo 100 km į šiaurės vakarus nuo Summano, arti Kolymos trakto į Ust Nerą. Mišraus kontingento kaliniai dirbo atvirose aukso kasyklose. Zonoje kalėjo ir po kalinimo tremtyje gyveno Juozas Borisevičius, Albinas Jočys, Stasys Repečka, Albertas Tamavičius, Albinas Varnas ir daugiau lietuvių. 1956 m. lageris uždarytas“, - taip enciklopedinio pobūdžio leidinyje trumpai charakterizuojama kiekviena stovykla, minimos jose kalėjusių lietuvių pavardės.

Tokių priverčiamojo darbo stovyklų, į kurias būdavo siunčiami „liaudies priešais“ įvardijami politiniai kaliniai, sovietinei valdžiai neįtikė intelektualai, taip pat kriminaliniai nusikaltėliai, Tolimuosiuose Rytuose autorius surado net 290. Tiesa, kiek knygoje paminėta ten kalėjusių mūsų tautiečių, jis neskaičiavo.

Paklaustas, kokį tikslą buvo išsikėlęs atlikdamas šitokį titanišką darbą, V.Pupelis išmintingai atsakė:

- O kam anksčiau rašydavo vienuoliai? Istorijai. Čia kaip metraštis apie Kolymos zoną, apie visą lagerių struktūrą. Medžiagą rinkau dvidešimt metų. Paskui trejus metus savo archyvus pildžiau ir keičiau, kol sudėliojau. Bendravau su „Memorial“ organizacijos skyriais. Bet, tiesą sakant, jie iš manęs prašė daugiau, nei aš gavau informacijos iš jų. Žydų bendruomenė Magadane buvo išleidusi ir į internetą

įkėlusį srityje buvusių lagerių žemėlapi. Gerai, kad spėjau atsispausdinti, nes jau V.Putino laikais jie iš interneto dingo. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos centre gavęs Kolymos kalinių adresus, juos lankiau, kalbėjausi ir daug sužinojau. Net iš Amerikos, iš Los Andželo leidyklos, gavau žemėlapius. Man atsiuntė vietovių, gyvenviečių schemas, kuriose pažymėtos net elektros linijos. O kur elektra, ten ir šachta. Turėjau kruopštaus darbo. Daug Kolymos lagerių suradau, tik kai kurių negalėjau iššifruoti. Pavadinimus žinau, o kurioje vietoje jie buvo, nepajėgiau nustatyti.

- Bet kaip atrinkote lagerius, juk žemėlapiuose jie nebuvo pažymėti?

- Tarkime, kalbamės su žmogumi, kuris buvęs lageryje. Sako, žinau, kad buvome netoli nuo tos aranos gyvenvietės. Randu ją žemėlapyje. Žmogus papasakoja, o man svarbiausia sužinoti, koks lagerio profilis, ką dirbdavo kaliniai, ar buvo kokių ypatingų įvykių ir kiek būdavo lietuvių. Pavardes atrinkti buvo sunku ir todėl, kad stovyklose kalinius šaukdavo numeriais. Štai mūsų lageryje iš 1500 kalinių lietuvių buvo apie 150, bet aš sugebėjau atrinkti tik 40 pavardžių.

- Į Kolymą patekote devyniolikmetis. Už ką?

- 1949 metų pradžioje mane suėmė už ryšius su Lietuvos laisvės armija. Suėmė mus penkis Kauno „Aušros“ gimnazijos abiturientus, nors nieko dar nebuvo spėję padaryti. O tada daug ir nereikėjo. Kokią nors knygą rasdavo, ir to užtekdavo. Mus pusę metų tardė, teisė už akių. Vienas iš mūsų penketo turėjo ryšį su LLA, taigi jis gavo 25 metus, o mes keturi - po 10 metų lagerių. Du mėnesius traukiniu važiauvau iki Vanino uosto, paskui Kolymon plukdė jūra, nes ten kelių nebuvo.

- Dažnai tenka girdėti, kad tokius išbandymus iškentėję žmonės nelaiko pykčio. Ko jus išmokė lageriai?

- Žmogiškų santykių, kokie buvo tarp politinių kalinių. Net sunkiausiu metu jie išlikdavo žmonėmis. Jeigu tu kartais iš darbo parėjęs nebegali nueiti pasiimti duonos, kitas tau būtinai atneš, nors nešdamas ir pats labai norėtų suvalgyti.

Jaunius Pocius nuotr.

- Buvusiems tokiame pragare gyvenimas Lietuvoje dabar turėtų atrodyti tarsi pasaka.

- Man pikta, kad tiek yra verkšlenančių. Svarbiausia, kad verkšlenančiai tie, kurie visai neblogai gyvena. Jų požiūris pasikeistų, jeigu jie ką nors panašaus būtų išgyvenę. Pažiūrėkite, mašinų nėra kur pastatyti. Prie mūsų namų būdavo viena parduotuvė, ir jos užtekdavo. O dabar tų parduotuvių aplinkui pristatyta, ir visos pilnos. Ar ten žmonės pasivaikščioti eina? Eina pirkti, nes pinigų turi. O tokių, kurie nenori dirbti ir vaikšto ranką ištiesę, buvo ir bus.

- Mes iš sovietinės sistemos išsivadavome prieš ketvirtį amžiaus, o sakome, kad mummyse dar tūno homo sovieticus. Kiek turi praeiti laiko, kad žmogus pasikeistų?

- Turi keistis kartos. Prisimenu, kai iš Suvalkijos atvažiuodavo į Kauno turgų ūkininkai: du arkliai, vežimai pilni produktų. O iš čia, iš Pakruojos ar Pasvalio, nors žemės nė kiek ne blogesnės negu Suvalkijoje, atvažiuoja su pavargusiu arkliuku. Kodėl? Todėl, kad Suvalkijoje penkiasdešimt metų anksčiau baudžiava panaikinta ir ten žmonės anksčiau savo kailiu ėmė gyventi. Penkiasdešimt metų - beveik dvi kartos. Sovietų okupacija žmones smarkiai sugadino. Juk kas kolūkiuose vyko? Aš esu dirbęs pieno priėmimo punkte. Kolūkiečiai atnešdavo pieną ir kalbėdavo: ačiū Dievui, brigadininkas girtas, nereikės eiti į darbą. Nesvarbu, kad šienas laukuose, o lietuv čia pat. Ne taip lengva persiorientuoti ir atsakyti už savo darbą. Arba žmogus buvo verčiamas vogti, meluoti. Man teko dirbti pieno pramonėje, mačiau, kas vykdavo. Kai pristato pieną pavienis žmogus ar ūkis, pagal riebumą perskaičiuoja į 3,5 procento ir paverčia litrais. Jeigu tu riebesnį pieną atveži, tau daugiau moka, jeigu liesesnį - mažiau. O melžėjoms mokėjo už litrus, nesvarbu, kokio riebumo. Ji melžia nesvarbu kaip, paskui šliūkšt vandens, ir ji jau daugiau primelžusi. Kad melžėjoms reikia mokėti ne už litrus, rašyta net į Maskvą. Neleido, sakė, nebus litrų tiek, kiek plane. Panašiai būdavo ir Kolymoje. Ten dirbau aukso kasyklose. Mokėjo ne už iškastą auksą, o už gruntą. Plaukiojančios žemkasės pradėdavo kasti nuo paviršiaus. Giliau, prie uolienos, aukšingumas didesnis, bet žemkasė pasemdavo po pusę kaušo ar po trečdalį. Pamainos pabaigoje prižiūrėtojai liepdavo kasti nuo paviršiaus, kad grunto planas būtų įvykdytas. Kai tiek metų taip gyvenome, greitai pasikeisti neįmanoma.

- Ar pagalvojate, kaip būtų susiklostęs jūsų gyvenimas, jeigu gimnazijoje nebūtumėte įklyvęs?

- Be abejo. Bet pagalvoju ir taip: būčiau baigęs gimnaziją, įstojęs į institutą jį pabaigčiau ir kažin kur dirbčiau. Dabar aš matau, kad likau turtingesnis. Moraliai.

Mus palaikė vieningumas, nes taip lengviau iškęsti sunkumus. Vienas kažin ar išlaikytum. O kiek aš draugų radau, su kiek žmonių susipažinau! Pasirodo, nuostabių žmonių esama. Mes, kolymiečiai, jau 24 metai susirenkame Rumšiškėse kiekvieną birželį. Kai pirmą kartą suvažiuojame, buvo minios žmonių, o pernai - gal šešiasdešimt ar septyniasdešimt tesusirinko.

- Kaip ieškojote lageriuose kalintų žmonių?

- Kalbuosi su žmogumi, klausiu, ar dar ką pažįsti. Pasako adresą, sėdu ir važiuoju. Bet per dieną paprastai pas vieną, daugiausia pas du galėjai apsilankyti. Nes jeigu užėjai, tai esi kaip brolis. Sėsk, šnekėsim, taip paprastai neišleis. Tai nuotraukas rodo arba šiaip ką išsaugoje.

Iš tų keturių šimtų mano aplankytų žmonių tik dviejose vietose, tiesa, nors priėmė ir kava vaišino, bet pajutau, kad jeigu būčiau neužėjęs, jiems būtų buvę tas pats. O visur kitur priimdavo kaip

brolių. Atsimenu, buvau Dzūkijoje pas draugą, mes kartu grybaudavome. Jis turėjo tokį karišką žemėlapi. Žiūriu, kaimas, kuriame, žinau, kolymietis buvęs partizanas Jakavonis gyvena. Nuvažiuojam. Kaimynas pasakė, kad Jakavonis su arkliu išvažiavęs klonį šienauja. Mes privažiuojame prie to klonio. Matome, arklys pririštas, žmogus dalgeliu mojuoja. Aš rikteliu: „Ar Jakavonis Juozas busi?“ - Taip. - „Kolymietis?“ - Taip. - „Ir aš kolymietis“.

Jis tik dalgį švyst į šoną, apsikabino, pakinkė arklį - ir į namus. Tai man paskui tas daktaras ir sako: „Ačiū, kad pamačiau, kaip pirmą kartą gyvenime susitikę žmonės būtų kaip broliai.“ Tai yra didelis daiktas. Kas mus visus Rumšiškėse pamato, stebisi, kokie santykiai. Bet ne visi tai supranta. Manęs vienas pažįstamas ne taip seniai klausė, ką aš gavau iš tos Kolymos. Sakau, daug draugų. O jis: „Kokia tau nauda iš to?“ Matot, jeigu ne pinigais, vadinasi, nieko.

Gydytojas Šachnelis Abraomas Meras

Lietuvoje nemažai garsių gydytojų buvo žydų tautybės. Jie daug prisidėjo prie sveikatos apsaugos Lietuvoje. Jie steigė ir savo ligonines.

Vienas iš garsių gydytojų Panevėžyje buvo Šachnelis Abraomas Meras. Š.A.Meras gimė 1865 m. Panevėžyje žydų šeimoje. Šeima buvo religinga. Šachnelis iš pradžių studijavo tik Talmudą. Vėliau mokėsi Kauno gimnazijoje. Čia iš karto priimtas į penktą klasę. Ten buvo tarp pirmaujančių mokinių. Baigęs gimnaziją studijavo mediciną Maskvos universitete. Trumpą laiką dirbo Černigovo gubernijoje. Grįžęs į Lietuvą 1891 m. įsidarbino Pasvalyje. Čia teko kovoti su šiltinės, choleros, difterijos ir kitomis epidemijomis. Pats užsikrėtė vidurių šiltine ir kelis mėnesius gydėsi. Daug jam padėjo Gabrielės Petkevičaitės-Bitės tėvas Jonas Petkevičius. Pasvalyje pradirbo 13 metų.

1904 m. persikėlė į Panevėžį. Be privačios praktikos, buvo Panevėžio Marijos mokyklos ir Panevėžio žydų privačios dviemės mokyklos gydytoju. Aktyviai dalyvavo visuomeninėje veikloje: buvo Panevėžio žydų draugijos neturtingiesiems išduoti neprocentines paskolas, Panevėžio žydų draugijos neturtingiems vaikams globoti, Panevėžio dailės mylėtojų draugijos narys, 1907 m. rinkimuose į Valstybės Dūmos rinkikus buvo iškeltas kandidatu nuo LSDP ir Bundo, bet rinkimus pralaimėjo.

Jis labai nuodugniai apžiūrėdavo visus ligonius ir dirbdamas labai intensyviai žalojo savo paties sveikatą. Jis pats sirgo įvairiomis ligomis. Š.A.Meras sekė medicinos mokslo laimėjimus ir vykdavo tobulintis į užsienį. Jo priėmimo kabinetas buvo labai modernus. Jis turėjo rentgeno aparatą, laboratoriją. Š.A.Meras intensyviai dalyvavo ir miesto politiniame gyvenime. 1919 m. rugsėjo 8 d. kartu su žmona buvo išrinkti į pirmąją miesto tarybą. Tarybos nariai išbuvo iki 1921 m. birželio 30 d. Į antrąją miesto tarybą jau nekandidavo. Vėliau atsidavė daugiau sveikatos apsaugos sričiai.

Panevėžio žydų bendruomenė jam pasiūlė atidaryti privačią žydų ligoninę. Ligoninė buvo atidaryta 1919 m. spalio 14 d. Iš pradžių buvo 20 ligonių, 1920 m. - jau 60. Š.A.Meras tapo ligoninės vedėju. Vedėjo pareigas ėjo be atlyginimo su sąlyga, kad pusė sergančiųjų bus gydomi nemokamai. Ligoninėje buvo gydomi ne vien žydų tautybės asmenys. Ligoninei jis leido

► **Daktaras Šachnelis Abraomas Meras**

naudotis savo privataus kabineto rentgeno aparatu, bakteriologijos laboratorija. Š.A.Meras prisidėjo steigiant žydų sveikatos apsaugos draugiją „Oze“ (1922) ir Panevėžio gydytojų draugiją (1922 m. rugpjūčio 18 d.). Jis toms draugijoms ir pirminkavo. 1925 m. draugija „Oze“ išnuomotose patalpose atidarė nemokamą visų specialybių ambulatoriją suaugusiesiems ir vaikams. Pats Š.A.Meras ligonius priiminėjo du kartus per savaitę. Nuo 1923 m. silpnos sveikatos mokiniai buvo siunčiami į draugijos organizuojamas vasaros stovyklas. Čia gamtos prieglobstyje jie stiprino sveikatą. Gydytojas Š.A.Meras gavo iš paciento dovanų didelį sodą ir jame įrengė vasarnamį stiprinti sveikatą mokiniams,

► **Š.A.Merui grįžus į Lietuvą 1891 m. ir įsidarbinus Pasvalyje, teko kovoti su šiltinės, choleros, difterijos ir kitomis epidemijomis**

kurie sirgo įvairiomis ligomis. 1927 m. pailsiavo 70 vaikų, o 1929 m. jau 445. Draugija „Oze“ dirbo didelį darbą ir švietimo srityje. Buvo skaitomos paskaitos sveikatos apsaugos tema.

► **Ana Mer**

Š.A.Meras dalyvavo ir lietuviškame visuomeniniame gyvenime. Su gydytoju A.Didžiuliu įsteigė Draugiją kovai su tuberkuloze. Draugija įsteigė TBC dispanserį.

Draugija veikė sėkmingai. Buvo įsteigtas moterų globos komitetas ir neturtingos moterys gaudavo maisto davinį ir pinigines išmokas ar pašalpas. Aktyviai prisidėjo prie ligonių kasų steigimo Panevėžyje. Kartu su kitais 1920 m. įsteigė Panevėžyje žydų gimnaziją ir buvo pirmuoju jos direktoriumi. Ši gimnazija nuveikė didelį darbą šviesdama žydų jaunimą. 1920 m. rugpjūčio 16 d. paskirtas žydų gimnazijos direktoriumi.

Š.A.Meras buvo be galo kantrus, geros širdies, tauraus veido šviesi asmenybė. Tai kėlė ligonių pasitikėjimą. Jis daug padėdavo jauniems gydytojams. Namuose buvo vaišingas šeimnininkas.

Š.A.Meras netikėtai mirė 1930 m. kovo 26 d. Palaidotas Panevėžio žydų kapinėse kovo 28 d. Laidotuvėse dalyvavo keli tūkstančiai. Eisenoje dalyvavo visos Panevėžio žydų mokyklos ir organizacijos. Laidotuvių eiseną sustojo prie miesto savivaldybės. Tada kalbą pasakė miesto burmistras T.Chodakauskas. Jis akcentavo Š.A.Mero nuopelnus miestui. Paskui kalbėjo advokatas Česlovas Petraškevičius. Pasak jo, tai buvo didelės tolerancijos žmogus. Jis gydė nepaisydamas nei tikybos, nei tautybės, nei socialinės padėties.

1933 m. sausio 31 d. Panevėžio miesto tarybos sprendimu Perkūno gatvė buvo pavadinta daktaro Mero vardu.

*Elena MARKUCKYTĖ,
Donatas PILKAUSKAS*

Prenumerata

2017 m.

**DABAR UŽ
MAŽIAUSIĄ
KAINĄ**

39 Eur

**Akcija vyksta iki gegužės 31 d.
Prenumerata primama www.ve.lt**

Klaipėdoje, dienraščio „Vakarų ekspresas“ redakcijoje, M. Mažvydo al. 3, tel.: (8 46) 411314, 420096.

Klaipėdoje, PC „Akropolis“, Taikos pr. 61, Vokiečių al., tel. (8 46) 240391. Kasdien 10-21 val.

Vilniuje, A. Smetonos g. 2, 5 kab., tel.: (8 5) 2121805, 2123344.